

O'ZBEKISTONNING TARIXIY YODGORLIKLARI, INSONIYAT MADANIY MEROSIDAGI O'RNI

Rabbina Atajanova

Chirchiq davlat pedagogika instituti o`qituvchisi

Sabohat Madaminova

Chirchiq davlat pedagogika instituti magistranti

ANNOTATSIYA

XX asr 20-30-yillarida boshlangan dinga va diniy e'tiqodga qarshi kurash kampaniyasi shahardagi mavjud me'moriy obidalar taqdiriga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi. Masjid, madrasa, cherkov, ibodatxona, sinagog va boshqa diniy inshootlar yopilib, ular o'rniga omborxonalar, do'konlar, yotoqxona, turli sexlar va hokazolar tashkil etildi. Bu holni alohida olingan sobiq dahalar misolida ko'rsak yanada yorqin tasavvur paydo bo'ladi.

Kalit so'zlar: Buxoro, Samarqand, Termiz, Xiva, Toshkent, Sharq darvozasi, eski shahar, Milliy bog', maqbara, masjid.

ABSTRACT

The campaign against religion and religious beliefs, which began in the 1920s and 1930s, also had a negative impact on the fate of the city's existing architectural monuments. Mosques, madrassas, churches, synagogues, synagogues and other religious structures were closed and replaced by warehouses, shops, dormitories, various workshops and so on. This is even clearer when we look at the case of the old districts taken separately.

Keywords: Bukhara, Samarkand, Termez, Khiva, Tashkent, East Gate, old city, National Park, mausoleum, mosque.

KIRISH

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ajdodlarimizdan qolgan madniy tarixiy merosga e'tibor kuchaydi, tarixiy yodgorliklar davlat nazorati ostiga olindi. Istiqlol yillarida Buxoro, Samarqand, Termiz, Xiva, Toshkent, Qo`qon, Shahrisabz kabi shaharlarda ulug` ajdodlarimizning yuksak isde'dodi bilan bunyod etilgan obidalar o`zining haqiqiy qadr-qimmatini topdi,

ularni ta'mirlash va asl qiyofasini tiklash davlatimiz siyosatining ustuvor yo`nalishlaridan biriga aylandi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Toptalgan tariximiz, qutlug` qadamjolar, hatto nomlari ham unutilayozgan obidalar ta'mirlandi, qayta tiklandi. Imom al Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abu Mansur al-Moturudiy, Ahmad al-Farg`oniy, Burhoniddin ai-Marg`oniy, Mahmud az-Zamaxshariy kabi ulug` allomalarimizning sha`nlariga munosib yodgorlik majmualar yaratildi. Toshkent, Samarqand va Shahrisabizda Sohibqiron Amir Temur, Toshkentda Mirzo Ulug`bek, Alisher Navoiy, Urganchda Jaloliddin Manguberdi, Termizda Alpomish haykallari qad ko`tardi.

Haqli ravishda "Sharq darvozasi" nomiga musharraf bo'lgan Toshkent — nafaqat Markaziy Osiyo, balki jahondagi qadimiy shaharlardan biri bo'lib, dunyo sivilizatsiyasi rivojiga o'z munosib hissasini qo'shgan. Shahar muhim savdo karvonlari kesishgan, Buyuk ipak yo'li tarmog'ida joylashgan edi. Bu o'z navbatida shahar madaniy hayoti va rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Toshkent XIX asr boshlariga kelib Qo'qon xonligi hududiga kiritilib, xonlikning asosiy shaharlaridan biri maqomiga ega edi. XIX asrga kelib shaharda 12 ta darvoza mavjud bo'lib, shahar aholisi 80.000 ga yaqin kishini tashkil etgan. XIX asr o'rtalariga qadar shahar asosini Ko'kcha, Sebzor, Beshyog'och va Shayxontohur dahalari tashkil etgan. Har bir daha ko'plab mahallalardan tashkil topgan bo'lib, ularning soni XX asr boshlariga kelib 260 tani tashkil etgan[1].

Sovet hukmronligi davriga kelib, shahar qurilishi tizimiga g'oyaviy — mafkuraviy jihatdan yondashuv ustun bo'lib qoldi. Aksariyat shahardagi joy nomlari, mavze va ko'chalar mahalliy xalq tarixiga aloqasi bo'lmagan, kommunistik partiya va sovet davlati rahbarlari nomi bilan atala boshlandi. Mahalliy xalq an'analari, jug'rofiy va iqlim hususiyatlari e'tiborga olinmagan holda shaharda strukturaviy o'zgarishlar amalga oshirildi. Asosan mahalliy aholi istiqomat qiladigan "eski shahar" qismi imperiya davridan deyarli farq qilmaydigan holda o'zgarishsiz qolaverdi. Bu qismda yashovchi aholi ichimlik suvi, gaz, isitish tarmog'i, kanalizatsiya tizimidan bebahra holatda yashashni davom ettirdi.

XX asr 20-30-yillarida boshlangan dinga va diniy e'tiqodga qarshi kurash kampaniyasi shahardagi mavjud me'moriy obidalar taqdiriga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi. Masjid, madrasa, cherkov, ibodatxona, sinagog va boshqa diniy inshootlar yopilib, ular o'rniga omborxonalar, do'kon, yotoqxonalar, turli sexlar va hokazolar tashkil etildi. Bu holni

alohida olingan sobiq dahalar misolida ko'rsak yanada yorqin tasavvur paydo bo'ladi. Beshyog'och dahasida hozirgi Respublika o'quvchilari saroyi atrofida bo'lgan Muhammadkarimhoji madrasasi ehtiyoj bo'lmagan holda 1924 yili buzib tashlangan. Hozirgi Milliy bog' darvozasi o'rnida bo'lgan Halimtoy madrasasi esa 30-yillar boshida buzib tashlanib, uning g'ishtlari turli maqsadlarga ishlatilib yuborilgan[4]. Dahadagi mashhur Abulqosim madrasasi 1919 yili yopib qo'yilib, o'n yildan so'ng, 1929 yili Samaradan ko'chib keltirilgan, ocharchilikdan aziyat chekkan 70 oila bu yerga joylashtirilib, tarixiy yodgorlik yotoqxonaga aylantirilgan. 1974 yili esa binoga Toshkent o'yinchoq fabrikasining filiali joylashtirilib, bino qiyofasi butkul o'zgarib ketadi. 1946 yilgi Chotqol zilzilasi bir qator tarixiy inshootlarga salbiy ta'sir ko'rsatib, jumladan madrasa binosi ham yarim vayrona holatiga kelgan edi. Shunday taqdir XVI asr tarixiy yodgorligi bo'lgan Ko'kaldosh madrasasiga ham tegishli bo'lgan. Xoja Ahror jome masjidi, Xayrobod Eshon kompleksi, Cho'ponota masjidi va boshqalar ham xaroba holatga kelib qolgan bo'lib, ulardan turli maqsadlarda foydalanilgan.

Ko'kcha dahasida ko'zga ko'ringan yodgorliklardan biri Shayx Zayniddin bobo maqbarasi bo'lgan. XII asrda yashagan ushbu mashhur diniy arbob qabri ustida XIV asr oxirlarida Amir Temur muhtasham maqbara barpo etgan edi[5]. Mazkur maqbara atrofida qabriston va masjid bo'lib, sho'rolar davrida maqbara butkul qarovsiz ahvolga tushib qolgan edi. Qabristonga tutash tarzda kichik masjid yonida kinoteatr ochilib, ko'ngilochar muassasa o'yin-kulgilari bilan qayg'u-alamga cho'kkan qabriston yonma-yon turar edi. Dahadagi Hofiz Ko'hakiy masjidi yog'och ombori, To'xtaboy masjidi shisha omborxonasiga, Qo'shtut masjidi bog'chaga aylantirilgan. Shuningdek, XIX asr arxitektura yodgorligi bo'lgan Beklarbegi madrasasi 30-yillar boshida buzib tashlanib, uning o'rniga sovet davlati rahbarlaridan biri bo'lmish M. Kalinin haykali o'rnatilgan maydon tashkil etilgan.

XX asr boshida Toshkent me'moriy yodgorliklari ichida Shayxontohur ziyoratgohi alohida o'rin tutgan. Shayxontohur shaharning eng gavjum va fayzli joylaridan biri bo'lib, bu yerda bir necha me'moriy obidalar, shifobaxsh buloqli Langar hovuzi, savdo rastalari o'rin olgan edi. Ziyoratgoh Hayit va Navro'z bayramlarida xalq sayli bo'ladigan yerga aylanar, keng xalq ommasi to'planadigan maskan hisoblanar edi. Keyinchalik ushbu ziyoratgoh 1924 yili yopib qo'yildi.

Toshkentning saqlanib qolgan Shayxontohur darvozasi XX asr 40-yillarida Navoiy ko'chasining kengaytirilishi munosabati bilan olib tashlangan edi. Yuqorida qayd etilganidek, Shayxontohurning ko'cha bo'ylab kirish joyida XIX asr 40-yillarida qurilgan

Eshonguzar madrasasi bo‘lgan. Sovet davrida bu yerga kinostudiya joylashtirilib bir qator, jumladan, “Alisher Navoiy”, “Tohir va Zuhra”, “Nasriddin Buxoroda” nomli filmlar aynan shu studiyada yaratilgan[7]. Madrasa Navoiy ko‘chasining kengaytirilishi bahonasi bilan 60-yillarda buzib tashlandi. Majmuadagi Xotin masjid o‘zining noyob o‘ymakorligi va naqshlari bilan ajralib turardi, u keyinchalik bolalar kutubxonasi aylantirilgan. 1967 yili Xotin masjidi va Zanjirlik masjidi, 1975 yili Ovrat masjidi turli bahonalar, chunonchi obodonlashtirish bahonasida buzib tashlangan[8]. Undan avvalroq esa, arxitektura jihatidan katta ahamiyatga ega bo‘lgan G‘aribboy va Saidazimboy masjidleri 30-yillardagi dinga qarshi kurash kampaniyasi vaqtida buzib tashlangan edi. XX asr 80yillariga kelib Shayxontohur majmuasida atigi 3 ta me‘moriy inshoot — Yunusxon, Shayx Hovandi Tohur hamda Qaldirg‘ochbiy maqbaralari saqlanib qoldi, xolos.

XULOSA

Undan tashqari shaharda mavjud bo‘lgan o‘nlab mahalla masjidleri, ziyoratxona, honaqoh va boshqalar turli sabab va bahonalar ostida buzib tashlangan edi. Toshkentdagi bir qator xristian va boshqa dinlar ibodatxonalari ham sovet diniy siyosatining salbiy oqibatlarini boshidan kechirganlar. Masalan, 1888 yili qurilgan Spaso-Preobrajenskiy cherkovi 1930 yili buzib tashlanadi[9]. Shahardagi katolik, lyuteran cherkovleri ham nochor ahvolda bo‘lgan. Jumladan, XIX asrda qurilgan yevangel-lyuteran cherkovi 1937 yili yopilib, 1990 yilga qadar omborxonaga, geologiya boshqarmasi, itboqarlar jamiyati va boshqa muassasalar ixtiyorida bo‘lgan. Bino bir necha marotaba yong‘inga uchrab, 1966 yilgi zilziladan so‘ng buzib tashlash ham rejaga kiritilgan.

REFERENCES

1. Muhammadkarimov A. Toshkentnoma. Tarixiy toponimik lavhalar. Birinchi kitob. Toshkent: Movarounnahr, 2004. 14-bet
2. Muhammadkarimov A. Toshkentnoma... 15-16-betlar
3. Muhammadkarimov A. Toshkentnoma 41-42-betlar
4. O‘zbekiston Respublikasi MDA; R-94 fond, 5-ro‘yxat, 1182-ish,17-varaq
5. Muhammadkarimov A. Toshkentnoma 76-bet
6. Muhammadkarimov A. Toshkentnoma ... 78-bet
7. Muhammadkarimov A. Toshkentnoma ... 134-bet
8. Халилов Р. Ш., Атажанова Р. Р. Использование рабочей тетради в обучении изобразительной деятельности в

начальном классе. Молодой ученый. № 7 (193) . Февраль 2018 г.196-199

9. Rakhimovna, A. R. (2020). Art workbook as a means of improving the efficiency of independent work of pupils in younger classes. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8 (5), 54-56.

10. Раббина Рахимовна Атажанова. Рабочая тетрадь по изобразительному искусству как средство повышения креативного мышления самостоятельной работы учеников в младших классах. *Academic research in educational sciences* №2. 2020-yil.

11. Раббина Рахимовна Атажанова, Наргиза Рустамовна Атаева (2020) Роль изобразительной деятельности во всестороннем развитии дошкольников *Academic research in educational sciences* №4 450-454

12. Раббина Рахимовна Атажанова Теоретические основы развития творческих способностей младших школьников (2021) *Science and Education* №4 381-386

13. Раббина Атаджанова Педагогический кластер в развитии творческих способностей в начальных классах (2021) *Academic research in educational sciences* №2 1677-1681

14. Раббина Рахимовна Атаджанова, Мухоббат Арифовна Абдуллаева Теоретико-методологические основы развития художественно-творческих способностей младших школьников при помощи педагогического кластера (2021) *Вестник науки и образования* №10-3 (113) 66-70

15. Ходжиев Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Креативное мышление – важный фактор социального развития. *Вестник науки и образования*. № 10 (113). Част 3. С. 76-79.

16. Ҳожиёв Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Баркамол авлодни тарбиялаш – мамлакатимизда амалга ошириладиётган демократик ислохатларнинг устувор йўналишлари. *Фалсафа ва ҳуқуқ*, № 2. 128-131-б.

17. Ҳожиёв Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Ёшлар ижтимоий фаоллигини ривожлантириш концепциялари. “Муғаллим ҳам узликсиз билимдендирў”. №3(2), 4-11-б.

18. Ҳожиёв Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Ёшларнинг ижтимоий қатлам сифатида мавжудлигининг онтологик асоси. “Муғаллим ҳам узликсиз билимдендирў”. №3(2), 155-159-б

19. Ҳожиёв Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Ёшлар ижтимоий ҳаётнинг когнитив асослари. “*Academic Research in Educational Sciences*” № 2(2), 544-555-б.

20. Икрамов Р.А., Хожиев Р.Б. (2020). Воспитание гармонично развитого поколения является приоритетом государственной молодежной политики. *Вестник науки и образования*. № 14 (92). Част 3. С. 88-90.

21. R.V.Hojiyev, G.B.Xolmo'minov, M.L.Sharipov (2020) Raising a harmoniously developed generation is a priority of democratic reforms in Uzbekistan. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. Volume 8. Number 5. pp-1-3.

22. Хожиев Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Когнитивные основы молодежной социальной жизни. “Инновации в технологиях и образовании” Сборник статей участников XIV Международной научно-практической конференции Том. 2 (Болгария), С. 45-54.

